

Lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısının madde kullanma eğilimini yordama gücü

Hopelessness, attachment style and family structure's predictive power in substance abuse proclivity among high school students

Kenan Bülbül¹, Hatice Odacı²

¹Psk. Dan., Milli Eğitim Bakanlığı, İMKB İlkokulu, Hayrat, Trabzon, Türkiye

²Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

ÖZET

Amaç: Bu araştırma kapsamında lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı ile madde kullanma eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. **Yöntem:** Örneklem 2015-2016 eğitim öğretim yılında Karadeniz Bölgesi'nde büyük şehir statüsünde olan bir il genelinde öğrenimlerine devam eden 513 kız, 390 erkek olmak üzere toplam 903 lise öğrencisinden oluşmuştur. Örneklemde yer alan öğrencilerin yaşları 14 ile 20 arasında değişmekte olup yaşları ortalaması 16.33'tür ($SS=1.14$). Demografik Bilgi Formu (DBF), Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA), Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA) ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ) katılımcılara sınıf ortamında gruplar halinde uygulanmıştır. Veriler Spearman Brown Sıra Farkları Testi ve çoklu regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir. **Bulgular:** Yapılan analizler sonucunda lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ve aile yapısı alt boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu; umutsuzluğun, bağlanma stillerinin ve aile yapısının madde kullanma eğiliminin yüzde 11'ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. **Sonuç:** Çalışmanın sonuçları madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısı arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Madde Kullanma Eğilimi, Aile Yapısı, Bağlanma Stilleri, Umutsuzluk, Lise Öğrencileri

(*Klinik Psikiyatri* 2018;21:360-369)

DOI: 10.5505/kpd.2018.06977

SUMMARY

Objective: This study aimed to examine the relationships on hopelessness, attachment styles, family structure and substance abuse proclivity of high school students. **Method:** Sampling of the study consisted of totally 903 high school students (513 female, 390 male) studying a province that has a big city status in Black Sea Region in 2015-2016 educational year. The age of the students in the sample, ranged from 14 to 20 mean of their age was 16.33 ($SD=1.14$). So, demographical information form (DIF), Beck Hopelessness Scale (BHS), Relationship Scale Questionnaire (RSQ), Family Structure Evaluation Scale and Substance Abuse Proclivity Scale (SAP) was applied to participants as groups in a class. The data were analysed using Spearman's Brown Rank Test and multiple regression. **Results:** As a results of the analysis, it was found that there were positive relationships between the high school students' substance abuse proclivity and hopelessness, preoccupied attachment style among all the attachment styles and unity, management and competence dimensions of family structure; that the hopelessness, attachment styles and family structure explained the 11% of the substance abuse proclivity. **Discussion:** The results of the study have showed that there is a relationship among the substance abuse proclivity, hopelessness, attachment styles and family structure.

Key Words: Substance Abuse Proclivity, Family Structure, Attachment Styles, Hopelessness, High School Students

GİRİŞ

Ruhsal ve fiziksel anlamda önemli değişikliklerin yaşandığı, hızlı olgunlaşma ve büyüme dönemi olan ergenlikte meydana gelen bazı fiziksel ve psikolojik değişimler, psikososyal düzeyde problem olabilecek davranışlara yol açabilmektedir. Bu amaçla ergenler bireysel bağımsızlık elde etmek ve yeni statüler kazanmak için ailelerinden duygusal olarak uzaklaşp kendilerine farklı ortamlar aramaktadırlar. Ergenlerin içine girdikleri bu farklı ortamlarda kendilerini ispatlamaya çalışmaları, yeni deneyimlerle birlikte yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Madde kullanımı, antisosyal davranışlar, sağlıksız beslenme, emniyet kemeri kullanmama, okuldan kaçma, okulu asma, bu dönemde görülen sorun davranışlar arasında gösterilebilir (1). Birleşmiş Milletler Dünya Yasadışı Madde Raporu'na göre toplamda 246 milyon insanın, bir başka deyişle 15 ile 64 yaş arasındaki her 20 kişiden birinin yasadışı madde kullandığı, bu durumun bir önceki yıla göre 3 milyon artışa denk geldiği belirtilmektedir (2). Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin 2014 yılında hazırlanmış olduğu Türkiye Uyuşturucu Raporu verilerine göre; 25 ilde 8145 hane halkı ile görüşülmüş ve yaşam boyu madde kullanım sıklığı %2.7 olarak tespit edilmiştir. 32 ilde genel ve teknik lise dağılımına göre 11812 öğrenciye ulaşılmış olup, okul çağı çocuklarının yaşam boyu madde kullanım sıklığı %1.5 olarak belirlenmiştir. Kullanılan maddelere ilişkin verilere bakıldığında ise tüm kullandığı maddeyi belirtenler arasında esrar ve türevleri %84.1 ile ilk sırada yer alırken, %32.9 ile uçucular ve %22.7 ile de uyarıcıların yer aldığı görülmektedir. Son 12 ay içerisinde kullanma durumlarına göre; tütün %5.1, alkol %5.7, ilaçlar %38.5 oranındayken; son 30 gün içerisinde kullanma durumuna göre ise tütün %8.3, alkol %9.7 ve ilaçlar %36.4 oranıyla dikkat çekmektedir (3). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, madde kullanımının gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, en başta gelen sağlık problemlerinden biri olduğu görülmektedir (4,5,6,7,8). Özellikle ergenlikte, madde bağımlılığı problemi ülkemizde ve dünyada karşılaşılan yeni bir problem olmamakla beraber biyolojik, psikolojik, davranışsal ve sosyal etkilerin beraber etki ettiği bir durum olarak önem taşımaktadır (9).

Ergenlik döneminde başlayan madde kullanımı ilerleyen yaşlarda bağımlılığa dönüşerek, bireylerin hayatını tehdit eden seviyelere ulaşabilmektedir. Her bağımlılığın başlaması gibi madde bağımlılığının da oluşma ihtimalini belirleyen, kısacası madde (kötüye) kullanımı veya kullanma olasılığı durumu olarak değerlendirilen madde kullanma eğilimi (10), birtakım ailesel faktörlerden etkilenmektedir. Çünkü aile aynı vücutta bulunan organlar gibidir. Birinde meydana gelen bir rahatsızlık diğerlerini de etkileyebilmekte ve aile üyeleri arasındaki etkileşimleri organize eden, görünmez işlevsel talepler olarak tanımlanan aile yapısı da (11) bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Aile yapısında meydana gelen birtakım değişimler örneğin, aile bütünlüğünün bozulması, ailede madde kullanım öyküsünün bulunması, aile üyeleri arasındaki olumsuz iletişim tarzları, aile içi ittifaklar gibi faktörler ergenin ailesiyle olan ilişkileri başta olmak üzere giriştiği riskli davranışlarının da artmasına neden olabilmektedir (12). Örneğin, Coombs ve Landsverg ebeveyn ergen ilişkisinin madde kullanımında etkili olduğunu ve madde kullanan ergenlerin ebeveynleri ile iletişimlerinin açık olmadığını vurgulamışlardır (13). Bu da aile içi ilişkilerin bireylerin gelişimlerinde ve davranışlarında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Özellikle ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde yerine getirilmesi gereken önemli görevlerden biri olarak derin ve anlamlı ilişkiler kurmanın önem taşıdığı söylenebilir. Bu ilişkiler bireyler için büyük mutluluk kaynağı olabileceği gibi büyük stres kaynağı da olabilirler (14). Çünkü insanlar sosyal varlıklardır ve diğer insanları sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçlar olarak görmekten ziyade onlarla anlamlı ilişkiler kurma çabası içerisinde. Bu durumu Bowlby bağlanma kuramı olarak nitelendirerek, insanların kendileri için önemli olan diğer insanlarla güçlü duygusal bağ kurma eğilimleri olarak açıklamaktadır (15,16,17). Bağlanma kuramına göre ebeveynleri ile sevgi dolu, güvene dayalı ilişkiler yaşayan çocuklar yetişkin oldukları zaman güvenli ilişkiler kurmalarına yardımcı olacak örnekler edinirler (14). Bu süreçte bakıcı ile çocuk arasında kurulan ilişkiler sonucunda, çocuğun bakıcısına ve kendisine ilişkin oluşturduğu zihinsel işleyen modeller hayat boyu sürerek kişiler arası ilişkilerin temelini oluştururlar

(17). Erken yaşlardaki gelişimlerine sıcak, destekleyici ve ulaşılabilir bir aile ortamıyla başlayamamış kişiler bazen çoğunluktan ayrılarak riskli ve farklı bir yola sapabilirler. Bu da onların güvensiz bağlanma stili geliştirmelerine neden olabilir. Bağlanma kuramına göre, aileleriyle erken yaşantılarında olumsuz yaşantıları sonucunda güvensiz bağlanma stili geliştiren bireyler, sadece yakın ilişkilerde değil aynı zamanda stres altında işlevsel olmayan tepkiler göstererek psikopatolojiye yatkınlık göstermektedirler (18). Bu bağlamda bağlanma stilleri ile klinik depresyon, panik bozukluk ve obsesif kompulsif bozukluk (19,20) gibi psikopatolojilerin yanında madde kullanımı ile de arasında ilişkinin irdelendiği araştırmalar bulunmaktadır (21,22,23, 24). Yapılan çalışmalar dikkate alındığında madde kullanımı ile genellikle güvensiz bağlanma stiline ilişkili olduğunu ve bu bireylerde problemler madde kullanımının da anlamlı derecede yüksek olduğunu vurgulamaktadır (21,23,43).

Diğer yandan, madde kullanımının belirlenmesinde kişilik özellikleri de etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir (25). Araştırmacılar, kişilik özellikleri ve madde kullanımı arasındaki bağlantının ilk çocukluk yıllarındaki uyuşturucu kullanımının psikolojik öncülleri olarak izlenebileceğini düşünmektedirler (26). Kişiliğin bir boyutu olarak umutsuzluk ise, kişinin kendisi ve gelecek yaşantısı hakkında olumsuz beklentilerini ifade etmektedir (27). Bir amacı gerçekleştirme beklenti durumunun neredeyse yok denecek kadar az olması duygusu bireyin gelecekle, kendisiyle ve çevresiyle ilgili olarak olumsuz tutumlar geliştirmesine neden olabilir. Kendisi, çevresi ve geleceği hakkında olumsuz duygular içerisinde bulunan umutsuz bireylerin ruh sağlığı olumsuz etkilenecek, bu bireylerde depresyon ve intihar gibi ruhsal sorunlar da görülebilmektedir (28, 29). Bununla ilgili olarak, belirsiz gelecekte umudunu kesen/kaybeden ergenlerde madde kullanımı olduğu; bu ergenlerin aynı zamanda şiddet, cinsel davranışlar ve saldırgan davranışlar göstermeye de yatkın oldukları (30) vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda umutsuzluğun sigara ve alkol kullanımının yordayıcısı olduğu (41) alkol veya eroin kullananların ise umutsuzluklarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (64).

Özetle, ilgili alan yazından aktarılan bilgiler göz

önüne alındığında, temelde bireylerin tüm yaşamlarını kötü etkilemesiyle kendini gösteren madde kullanma eğiliminin gençler arasında her geçen gün artan bir şekilde sorun haline geldiği ve yaygınlaştığı görülmektedir. Buradan hareketle özellikle liseli ergenlerde madde kullanma eğiliminin değerlendirildiği yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışma bu bağlamda alan yazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Diğer yandan madde kullanma eğilimi ile ilişkili olabileceği düşünülen umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısı gibi değişkenlerin madde kullanma eğilimi üzerindeki rolünü ortaya koyan çalışmaların bu konuda önleyici çalışmalar yapacak profesyonellere yol gösterici ve katkı sağlayıcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı ile madde kullanma eğilimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Korelasyonel modele uygun olarak tasarlanan bu çalışma Karadeniz Bölgesi'nde büyük şehir statüsünde olan bir il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Örnekleme, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında farklı lise türlerinde öğrenim görmekte olan ve seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen toplam 903 öğrenci dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ): Beck ve arkadaşları gözlemlerinden yola çıkarak ve yapmış oldukları bir dizi çalışma sonucunda umutsuzluk derecesini objektif olarak sayılara dökerek belirlemek amacıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği'ni geliştirmişlerdir (27). Bu ölçek literatürde oldukça sık rastlanan, geçerlik ve güvenilirliğinin yüksek olduğu belirtilen, 20 maddelik kendini değerlendirme (self report) türü bir ölçektir. Bireyin geleceğe yönelik karamsarlık derecesini belirlemek amaçlanmaktadır Sorulara doğru-yanlış şeklinde cevap verilmekte ve negatif beklentileri yansıtmaktadır. Ölçek "Gelecek ile İlgili Duygular", "Motivasyon Kaybı", "Gelecek ile İlgili Beklentiler" olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Yapılan geçerlik çalışmalarında Beck Depresyon Ölçeği ile

Beck umutsuzluk ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları bulunmuştur. İki ölçek arasındaki korelasyon katsayısı tüm örneklem için .69, depresyon tanısı almış hastalar için .71, intihar girişiminde bulunan hastalar için .68, karşılaştırma grubu için .69 olarak tespit edilmiştir (31). Tüm tanı grupları göz önüne alındığında Beck Umutsuzluk Ölçeği kanser hastalarının %47.8'ini, diyaliz hastalarının %40.9'unu, epilepsi hastalarının %80'ini, depresyonlu hastaların %32.5'ini, depresyon dışında nevroitik belirtilen olan hastaların %46.3'ünü, alkol bağımlılarının %37.5'ini ve intihar girişimi grubunun ise %58'ini ait oldukları gruplara doğru olarak sınıflandırmaktadır (31). Ayrıca her bir faktörün güvenilirlik katsayıları hesaplanmış, "Gelecek ile İlgili Duygular ve Beklentiler" faktörü için coefficient alpha güvenilirlik katsayısı .78, "Motivasyon Kaybı" faktörü için .72 ve "Umut" faktörü için .72 olarak bulunmuştur. Bu üç faktör arasındaki korelasyonlar ise .48 ile .59 ($p < .001$) arasında değişmektedir (31).

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA): Griffin ve Bartholomew'un geliştirdiği ilişki ölçekleri anketi, 30 maddeden oluşmaktadır ve farklı maddeler toplanarak dört bağlanma prototipini ölçmek amaçlanmaktadır (32). Sümer ve Güngör tarafından Türkçe'ye uyarlanan, bağlanma stilini ölçmek için kullanılan bir ankettir (33). İlişki Ölçekleri Anketi toplam 30 maddeden oluşmaktadır. İÖA; kişilerin "güvenli", "saplantılı", "korkulu", "kayıtsız" bağlanma stillerinden hangisine sahip olduklarını belirlemektedir. İlişki Ölçekleri Anketi'nin alt ölçeklerine ait iç tutarlılık katsayıları .27 ve .61 arasında değişmektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği 92 kişilik bir grupta değerlendirilmiştir. İki testte aynı bağlanma stilleri arasındaki korelasyonlar .54 ile .78 arasında değişmektedir. Ölçeğin faktör yapısı incelendiğinde, birinci faktörün varyansın %43'ünü, ikinci faktörün ise %33'ünü açıkladığı görülmektedir (33).

Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA): Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA), dönüşümsel modeldeki yapısal/sistemik değişkenleri nicelleştirebilmek amacıyla geliştirilmiştir. AYDA, okuması yazması olan ve 12 yaşından büyük kişilerin kendi kendilerine doldurabileceği 36 maddeli bir ölçüm aracıdır. Ölçeğin bazı maddeleri ailedeki (yaşları ne olursa olsun) çocuk ve ana baba konum-

ları için ayrı ayrı yazılmıştır. Yanıtlar ayrı bir form üzerinde ve "tıpkı bizimki gibi" den "bizimkinin tam tersi" ucuna giden 10 basamaklı ölçekler üzerinde derecelenmektedir. Aracın test-tekrar test güvenilirlik katsayısı Pearson Momentler Çarpımı korelasyonu ile .79 bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğine iki yarım yöntem ile de bakılmıştır. Bu amaçla "tek" ve "çift" maddeleri esas almak yerine alt ölçekleri paylaşma yoluna gidilmiştir. İki yarım arasındaki Stanley korelasyon katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Daha dakik olmak ve sağdama yapmak amacıyla bulunan Pearson katsayısı .72 ile ise tüm ölçeğin güvenilirliği .83 olarak kestirilmiştir. AYDA'nın iç tutarlılığı Kuder Richardson 20 ile toplam puanlar için .70 bulunmuştur (34).

Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ): Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği MacAndrew tarafından MMPI'dan yaralanılarak geliştirilmiştir (10). Orijinal adı Substance Abuse Proclivity Scale (SAP) olan ölçek 36 sorudan oluşmaktadır. 16 ve üzeri puan alan kişinin madde kullanma eğilimi taşıdığı bildirilmiştir. Ceyhun ve arkadaşları yaptıkları geçerlik çalışmasında eş zamanlı geçerlik kriteri olarak Mac Andrew Alkolizm Ölçeği ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği arasında .49 korelasyon katsayısını bulmuşlardır (35). Ayırt edici geçerlik bulguları olarak Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği madde bağımlılarının %84'ünü, alkol bağımlılarının %65'ini, psikiyatrilere %40.5'ini ve normalin %41.5'ini doğru olarak sınıflandırdığı görülmüştür. Ölçek 60 deneye 5 hafta arayla 2 kez uygulanmıştır ve test tekrar test güvenilirliği Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniği ile analiz edilmiştir. Buna göre ölçeğin toplam puan korelasyonu .63 olarak bulunmuştur.

İşlem: Katılımcılara ölçekler uygulanmadan önce Trabzon Valiliği'nden gerekli izinler alınmış ve çalışmaya dahil olan okullarda öğrencilere kendi sınıf ortamlarında yüz yüze görüşülerek araştırmanın amacı açıklanarak gruplar halinde gönüllülük esasına uygun olarak veriler toplanmıştır. Analizler SPSS Statistics 22.0 kullanılarak yapılmıştır. Ölçekleri yanıtlayan gönüllü 1000 öğrencinin anketleri araştırmacılar tarafından kontrol edilmiş ve boş, eksik veya yanlış doldurulanlar ve kayıp değer veri analizi sonucunda 97 ölçek değerlendirme dışı bırakılmıştır. Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu

Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek puanları normal dağılım göstermediği için değişkenler arası ilişkiler için korelasyon katsayıları Spearman Brown Sıra Farkları testi ile hesaplanmıştır. Farklı değişkenlerin madde kullanma eğilimini yordama güçleri ise çoklu doğrusal regresyon analizi ile belirlenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $p < .05$ kabul edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların 513'ü kız (%56.8), 390'ı erkek (%43.2) öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin yaşları 14 ile 20 arasında değişmekte olup yaşları ortalaması 16.33 ± 1.14 'dir. Araştırmada yer alan katılımcıların çeşitli değişkenler ve kullanılan ölçeklerden elde ettikleri puanların ortalaması, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkiler Spearman Brown Sıra Farkları testi ile incelenmiştir. Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile umutsuzlukları arasında ($r = .28, p < .01$), bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili arasında ($r = .13, p < .01$) ve aile yapısı alt boyutlarından birlik ($r = .06, p < .05$), yönetim ($r = .11, p < .01$) ve yetkinlik ($r = .22, p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu

belirlenmiştir (Tablo 2).

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı özellikleri tarafından yordanabilirliğini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Regresyon analizine başlamadan önce bir takım ön koşulların sağlanması gerekmektedir. Öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek çoklu eş doğrusallığın olmamasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla oto korelasyon durumu Durbin-Watson değeri ile incelenmiş ve elde edilen değer (1.86) normal sınırlar arasında olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda bağımsız değişkenlerin açıklayamadıkları varyans oranı olan tolerans değeri ($1 - R^2$) ile varyans büyütme faktörü (VIF) incelenmiştir. Tolerans değerleri ($1 - R^2$) .20 ölçütünden daha büyük ve .42 ile .93 arasında; varyans büyütme faktörleri ise (VIF) 10 değerinden daha düşük ve 1.07 ile 2.35 arasında olduğu için çoklu bağıntı probleminin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (36).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizine göre aile yapısı, bağlanma stilleri ve umutsuzluk madde kullanma eğiliminin %11'ini açıklamaktadır ($F(10,851) = 12.10, p < .01$) (Tablo 3).

Modele dahil edilen değişkenlerden umutsuzluğun ($\beta = .25, p < .05$), bağlanma stillerinden saplantılı

Tablo 1.

Çeşitli Değişkenler ve Ölçeklerden Elde Edilen Puan, Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Ort.	Ss	Min-Maks.
Yaş	16.33	1.14	14-21
UM	5.62	4.12	0-20
GBS	3.85	.94	1-7
KOBS	3.92	1.37	1-7
KABS	4.14	1.28	1-7
SBS	3.67	1.12	1-7
AYİLTŞ	23.47	6.35	9-45
AYBİR	23.64	6.63	9-45
AYYÖN	21.07	6.14	8-40
AYYET	10.72	5.39	5-25
AYDUYBAĞ	13.50	3.97	5-25
MKE	16.50	3.91	7-28

Ort.: Ortalama; SS: Standart Sapma; Min -Maks: Minimum ve Maksimum Değerler; MKE: Madde Kullanma Eğilimi; UM: Umutsuzluk; GBS: Güvenli Bağlanma Stili; KOBS: Korkulu Bağlanma Stili; SBS: Saplantılı Bağlanma Stili; KABS: Kayıtsız Bağlanma Stili; AYİLTŞ: Aile Yapısı İletişim Boyutu; AYBİR: Aile Yapısı Birlik Boyutu; AYYÖN: Aile Yapısı Yönetim Boyutu; AYYET: Aile Yapısı Yetkinlik Boyutu; AYDUYBAĞ: Aile Yapısı Duygusal Bağlam Boyutu

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. MKE	1										
2. UM	.28**	1									
3. GBS	.01	-.01	1								
4. KOBŞ	.02	.04	-.09**	1							
5. KABS	.04	-.01	.00	.51**	1						
6. SBS	.13**	.14**	.01	.21**	.14	1					
7. AYİLTŞ	.03	.13**	.10**	.19**	.26**	.15**	1				
8. AYBİR	.06*	.19**	.03	.16**	.19**	.15**	.59**	1			
9. AYYÖN	.11**	.19**	.06	.18**	.22**	.11**	.53**	.63**	1		
10. AYYET	.22**	.27**	-.00	.13**	.10**	.11**	.35**	.50**	.47**	1	
11. AYDUYBAĞ	.00	-.03	.05	.15**	.17**	.07*	.35**	.32**	.33**	.22**	1

** p<.01, *p<.05

MKE: Madde Kullanım Eğilimi, UM: Umutsuzluk; GBS: Güvenli Bağlanma Stili; KOBŞ: Korkulu Bağlanma Stili; SBS: Saplantılı Bağlanma Stili; KABS: Kayıtsız Bağlanma Stili; AYİLTŞ: Aile Yapısı İletişim Boyutu; AYBİR: Aile Yapısı Birlik Boyutu; AYYÖN: Aile Yapısı Yönetim Boyutu; AYYET: Aile Yapısı Yetkinlik Boyutu; AYDUYBAĞ: Aile Yapısı Duygusal Bağlam Boyutu

bağlanma stiline ($\beta=.11$, $p<.05$), aile yapısı boyutlarından yetkinlik boyutunun ($\beta=.17$, $p<.05$) mole özgün katkısı anlamlı bulunmuştur (Tablo 4).

TARTIŞMA

Bu çalışmada lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı ile madde kullanma eğilimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde ergenlerdeki umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapılarının madde kullanma eğilimleri ile ilişkili olduğu ve %11'ini açıkladığı bulgulanmıştır. Araştırmanın sonucunda madde kullanma eğiliminin umutsuzluk ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimi düzeyini açıkladığı yönündedir. Çalışmaya katılan lise öğrencilerinin umutsuzluk puanları arttıkça madde kullanma eğilimi puanları da artmaktadır. Umutsuzluk ile madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koyan ve bir bakıma çalışmamızdan elde edilen veriler ile uyumlu çalışmalar bulunmaktadır (5,37,38,39,40). Örneğin, Jalilian ve arkadaşları alkol, psikoaktif madde, sigara kullanımı ile umutsuzluk arasındaki

ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında umutsuzluğun sigara ve alkol kullanımının yordayıcısı olduğu belirtilerek; umutsuzluğun sigara ve alkol için bağımsız bir risk faktörü olduğunu vurgulamışlardır (41). Bolland da umutsuzluk ile artan madde kullanımı ve yüksek riskli davranışlar arasında ilişkinin olduğunu vurgulamaktadır (30).

Umutsuzluk içerisinde olan bireyler günlük olaylar karşısında olumsuz beklentilere sahip olabilirler ve bilişsel yapıları geleceğe dair hiçbir iyi olasılığı barındırmadığını tekrarladığından bilişsel olarak güçsüz durumda olan bu bireyler olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında büyük oranda umutsuzluğa düşebilirler ve madde kullanımı gibi riskli davranışlara daha kolay yönelebilirler. Çünkü bu bireylerin gerginlik oluşturan durumları geçiştirmek ve yatıştırmak, üzüntülü durumları hafifletmek için kendi kendilerini tedavi amacıyla maddeye sığındıkları bilinmektedir (42).

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların diğeri bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve saplantılı bağlan-

Tablo 3. Madde Kullanma Eğilimini Açıklanamaya Dayalı Çoklu Regresyon Modeli Özeti

Model	R	R ²	ΔR^2	TSH	Değişim İstatistikleri				
					ΔR^2	ΔF	df1	df2	p
1	.35	.12	.11	3.67	.12	12.10	10	851	.000

p<.001 TSH=Tahmini Standart Hata

Tablo 4. Çoklu Regresyon Modeline İlişkin Katsayılar

Model	Sabit	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standart Katsayılar	T	p
		B	Standart Hata	â		
		13.34	.86		15.42	.000
	UM	.23	.03	.25	7.47	.000
	GBS	.09	.13	.02	.69	.488
	KOBS	-.13	.11	-.04	-1.20	.230
	KABS	.22	.11	.07	1.87	.061
	SBS	.38	.11	.11	3.35	.001
	AYİLTŞ	-.03	.02	-.04	-1.06	.285
	AYBİR	-.05	.02	-.09	-1.93	.053
	AYYÖN	.02	.02	.04	.89	.371
	AYYET	.12	.02	.17	4.52	.000
	AYDUYBAĞ	-.02	.03	-.02	-.67	.499

UM: Umutsuzluk; GBS: Güvenli Bağlanma Stili; KOBS: Korkulu Bağlanma Stili; SBS: Saplantılı Bağlanma Stili; KABS: Kayıtsız Bağlanma Stili; AYİLTŞ: Aile Yapısı İletişim Boyutu; AYBİR: Aile Yapısı Birlik Boyutu; AYYÖN: Aile Yapısı Yönetim Boyutu; AYYET: Aile Yapısı Yetkinlik Boyutu; AYDUYBAĞ: Aile Yapısı Duygusal Bağlam Boyutu

ma stiline sahip olan ergenlerin bu riskli davranışları daha fazla göstermeleri beklenmektedir (43).

Diğer taraftan güvensiz bağlanma, olumsuz anne-baba tutumları ve yetersiz sosyal desteğin ergenlik döneminde madde kullanımı açısından risk oluşturduğu bilinmektedir (13,23,44,45,46). Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri, anne baba tutumları ve sosyal destek algılarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, madde kullanma bozukluğu olmayan ergenlerin güvenli bağlanma puanlarının, madde kullanma bozukluğu olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (21). Bununla beraber saplantılı bağlanma puanları ise madde kullanma bozukluğu olan bireylerde daha yüksek olarak bulgulanmıştır. Araştırma bulguları mevcut araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Cömert ve Ögel ise 1095 erkek, 1045 kız öğrenci üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, saplantılı bağlanma stili olanlarda olmayanlara göre herhangi bir madde denemiş olmak ve birden fazla madde kullanım oranlarını anlamlı düzeyde yüksek bulmuş olmaları çalışmamızda elde edilen veriler ile paralellik göstermektedir (47). Kendilerini değersiz hisseden saplantılı bağlanma stiline sahip bireyler, diğerlerini olumlu ve değerli algıladıklarından dolayı, başka

insanların onayını ve desteğini aldıkları süreçte kendilerini saygın hissediyor olabilirler. Eksik olan güven duygusunu başkalarına bağlı kalarak ve onlara hizmet ederek tamamlamaya çalıştıklarından hem reddedilmekten hem de terk edilmekten korktuklarından özellikle arkadaş çevresinde kabul görme gayreti içerisinde olan saplantılı bağlanma stiline sahip ergenlerin madde kullanma eğilimlerinin daha yüksek olarak çıkması muhtemel bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Çalışma kapsamında madde kullanma eğilimi ile aile yapısı arasındaki ilişki de incelenmiştir. Aile yapısı olarak Gülerce'nin geliştirmiş olduğu dönüşümsel aile modeli esas alınmıştır (34). Buna göre aile kendi sosyal bağlamı içerisinde kendi içinden veya dışından gelen taleplere maruz kalarak sürekli bir değişim içindedir. Bu nedenle aileyi bir sistem olarak ele alan bu kurama göre aile yapısı farklı boyutlardan meydana gelmektedir. Bu boyutlar: iletişim, birlik, yönetim, yetkinlik ve duygusal bağlamdır. Bu çalışmada madde kullanma eğilimi ile aile yapısının bu boyutları arasındaki ilişki incelenmiştir. Madde kullanma eğilimi ile aile yapısı boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ayrıca; yetkinlik boyutunun madde kullanma eğilimini açıkladığı bulgulanmıştır. İlgili literatürde madde kullanma eğilimi ile aile yapısının bu boyutlarını birlikte ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat aile yapısının farklı boyutlarının madde kullanımıyla ilişkisinin araştırıldığı birçok çalışma bulunmaktadır (13,32,44,48,49,50,51,52,

53,54,55,56,57,58). Örneğin, Griesbach ve arkadaşları araştırmalarına dahil olan tüm ülkelerde (Danimarka, Avusturya, Finlandiya, Almanya, Norveç, İskoçya ve Galler) 15 yaş ve üzeri ergenler arasında sigara içme davranışı ile aile yapısının önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulgulamışlardır (59). Diğer taraftan sigara kullanan gençlerin daha düşük aile yakınlığı algıladıkları (60), marihuana kullananların ise düşük yakınlıkla beraber daha çok kuşaklararası koalisyon ve zayıf hiyerarşik ilişki bildirdikleri tespit edilmiştir (61). Kopak ve arkadaşları yaptıkları çalışmada ise aile bireyleri arasındaki yakınlığın hem Meksika kökenli hem de Avrupa kökenli Amerikalı gençler için, bağlanmanın ise Avrupa kökenli yaşlıları için alkol kullanımının getirdiği sorunlara karşı koruyucu bir rol üstlendiğini vurgulamışlardır (62). Bu çalışmadan elde edilen veriler ile uyumlu olan bir çalışma da Akfert ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir (63). Araştırmacılar üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı ve bunun ailedeki sorunlar ile ilişkisini inceledikleri araştırmalarında, sigara deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile ortamlarını birlik, yönetim, yetkinlik ve duygusal bağlam açısından düşük algıladıkları; alkol deneyen öğrencilerin ise denemeyenlere göre aile ortamlarında duygusal bağlam boyutunun anlamlı olarak daha düşük olduğunu bulguladıklarını bildirmişlerdir. Ailede birlik boyutu aile üyeleri arasındaki yakınlık, bağlılık ve kaynaşma ile ilgilidir. Döngüsel olarak aile üyelerinin aşırı kaynaşması kadar birbirinden aşırı kopuk olması da aile sistemine olumsuz etki yapabilmektedir. Yönetim boyutu, aile içerisindeki karar alma, davranış kontrolü ve disiplin kuralları gibi normlarla ilgilidir. Aşırı katılık kadar aşırı esneklik de aile sistemi içerisinde genel uyuma olumsuz yönde etkide bulunabilir. Yetkinlik boyutu ise karşılaşılan problemleri çözme, amaçların gerçekleştirilmesi ile ilgili olup, yetkinlik arttıkça aile sisteminin uyumu da artmaktadır. Bu bakımdan madde kullanma eğilimi ile birlik, yönetim ve yetkinlik boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında madde kullanma eğilimi olan öğrencilerin aile ortamlarını daha olumsuz algıladıkları söylenebilir.

Çalışmamızın örneklem olarak belli bir coğrafi bölge olan Trabzon il merkezinde öğrenimlerine devam eden 14-20 yaş arasındaki liseli ergenlerin alınması, zaman açısından 2015-2016 yılları arasında

kapsıyor olması ve madde kullanma eğilimi üzerinde etki edebilecek pek çok değişkenin çalışmaya dahil edilmemiş olması çalışmanın sınırlılıkları olarak kabul edilmiştir. Bu araştırma madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Madde kullanma eğiliminin başka değişkenlerle (kişilik özellikleri, depresyon, intihar davranışı, sürekli kaygı, arkadaş özellikleri, yalnızlık, dindarlık, kişilik bozuklukları gibi özellikler) ele alınarak değerlendirilmesinin daha iyi sonuçlar verebileceği düşünülmektedir. Ayrıca madde kullanma eğilimi olan ve olmayan grupların umutsuzluk düzeyleri, aile yapıları ve bağlanma stillerinin ortaya konulduğu, farklılıkların belirlendiği karşılaştırmalı çalışmalar da yapılabilir. Ruh sağlığı hizmetleri çerçevesinde öğrencilere girişkenlik eğitimleri verilmesi, öğrencilerin sportif faaliyetlere yönlendirilmesi, onların iletişim becerilerini geliştirmek ve aile, arkadaş ve öğretmenlerinden aldıkları sosyal destek düzeylerinin yükselmesine yardım edecek müdahale programlarının hazırlanması madde kullanımının ve eğiliminin azaltılması açısından pozitif etki yapabilir.

Yazışma adresi: Psk. Dan. Kenan Bülbül, Milli Eğitim Bakanlığı, İMKB İlkokulu, Hayrat, Trabzon k_bulbul@hotmail.com

KAYNAKLAR

1. Jessor R. *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. USA: Cambridge University Press, 1998.
2. United Nation Office on Drug and Crime [UNODC]. *World drug report 2015*. New York: United Nations Publication, 2015.
3. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi [TUBİM]. *EMCDDA 2014 ulusal raporu (2013 verileri)*. Ankara: EGM Yay. 2014.
4. Currie D, Small G, Currie C. *Prevalence and profiles of substance and multi-substance use by dolescents:UK and international perspectives.: Report for the Advisory Council On The Misuse Of Drugs Prevention Working Group (PWG): Pathways to Substance Misuse by Young People in the UK in the Early 21st Century and their Implications for Policy and practice*. Home Office, London. Edinburgh: Child and Adolescent Health Research Unit (CAHRU) 2005.
5. Du H, Li X, Lin D, Tam CC. *Hopelessness, individualism, collectivism, and substance use among young rural-to-urban migrants in China*. *Health Psychology and Behavioural Medicine* 2014; 2:211-220.
6. Murray CJ, Lopez AD. *Global mortality, disability, and the contribution of risk factors: Global burden of disease study*. *The Lancet* 1997; 349:1436-1442.
7. United Nation Office on Drug and Crime [UNODC]. *World drug report 2015*. New York: United Nations Publication, 2015.
8. World Health Organization [WHO] (2004) *Global health observatory (GHO) data: Prevalence of drug use disorders*. http://www.who.int/gho/substance_abuse/burden/drug_prevalence_text/en/ Erişim tarihi: Şubat 17, 2016.
9. Öztürk O, Uluşahin A. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları II*. Ankara: Nobel, 2011.
10. MacAndrew C. *Toward the psychometric detection of substance misuse in young men: The SAP Scale*. *J Stud Alcohol* 1986; 47:161-166.
11. Minuchin S. *Families and Family Therapy*. United States of America: Harvard College, 1974.
12. Avcı, M. *Ergenlikte toplumsal uyum sorunları*. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006; 7, 39-64.
13. Coombs R, Landsverg J. *Parenting style and substance use during childhood and adolescence*. *Journal of Marriage and Family* 1988; 50:473-482.
14. Burger JM. *Kişilik*. İnan Deniz ES (Çeviri Ed.) 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
15. Bowlby J. *Attachment and loss: Vol: I. Attachment*. New York: Basic Books, 1969.
16. Bowlby J. *Attachment and loss: Vol: II. Seperation, anxiety and anger*. New York: Basic Books, 1973.
17. Bowlby J. *Attachment and loss: Vol. III. Loss sadness and depression*. New York: Basic Books, 1980.
18. Mikulincer M, Shaver PR. *An attachment perspective on psychopathology*. *Word Psychiatry* 2012; 11:11-15.
19. Bifulco A, Moran PM, Ball C, Bernazzani O. *Adult attachment style. I: Its relationship to clinical depression*. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 2002; 37:50-59.
20. Sümer N, Ünal S, Selçuk E, Kaya B, Polat R, Çekem B. *Bağlanma ve Psikopatoloji: Bağlanma Boyutlarının Depresyon, Panik Bozukluk ve Obsesif-Kompulsif Bozuklukla İlişkisi*. *Türk Psikoloji Dergisi* 2009; 24:38-45.
21. Aydoğdu H, Çam MO. *Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri, anne baba tutumları ve sosyal destek algıları yönünden karşılaştırılması*. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2013; 4:137-144.
22. Kelley ML, Schroeder VM, Cooke CG, Gumienny L, Platter AJ, Fals-Stewart W. *Mothers' versus fathers' alcohol abuse and attachment in adult daughters of alcoholics*. *Journal of Family Issues* 2010; 31:1555-1570.
23. Massey SH, Compton MT, Kaslow NJ. *Attachment security and problematic substance use in low?income, suicidal, African American women*. *Am J Addict* 2014; 23:294-299.
24. Scullin MB, Jacobs JR. *Personality traits, attachment styles, and the irassociation with alcohol and nicotine use in college under graduates*. *United States: Annual Conference of the American Psychological Association*. (ERIC Document Reproduction Service no: ED457423) 2001.
25. Sher KJ, Bartholow BD, Wood MD. *Personality and substance use disorders: A prospective study*. *J Consult Clin Psychol* 2000; 68:818-829.
26. Shedler J, Block J. *Adolescent drug use and psychological health: A longitudinal inquiry*. *Am Psychol* 1990; 45:612-630.
27. Beck AT, Weissman A, Lester D, Trexler L. *The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale*. *J Consult Clin Psychol* 1974; 42:861-865.
28. Kuo W, Gallo JJ, Eaton WW. *Hopelessness, depression, substance disorder, and suicidality a 13-year community-based study*. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 2004; 39:497-501.
29. Thompson EA, Mazza JJ, Herting JR, Randell BP, Eqqert LL. *The mediating roles of anxiety, depression and hopelessness on adolescent suicidal behaviors*. *Suicide Life Threat Behav* 2005; 35:14-34.
30. Bolland JM. *Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods*. *J Adolesc* 2003; 26:145-158.
31. Durak A, Palabıyıkoglu R. *Beck Umutsuzluk Ölçeği geçerlilik çalışması*. *Kriz Dergisi* 1994; 2:311-319.
32. Griffin DW, Bartholomew K. *The metaphysics of measurement: The case of adult attachment*. In K. Bartholomew and D. Perlman (Eds.), *Attachment processes in adulthood: Advances in personal relationships (vol. 5, pp. 17-52)*. London: Jessica Kingsley Publishers, 1994.
33. Sümer N, Güngör D. *Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örnekleme üzerinde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma*. *Türk Psikoloji Dergisi* 1999; 14:71-106.
34. Gülerce A. *Türkiye'de ailelerin psikolojik örüntüleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1996.
35. Ceyhun C, Oğuztürk Ö, Ceyhun AG. *Madde Kullanma*

- Eğilimi Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliği. *J Clin Psychiatry* 2001; 4:87-93.
36. Field A. *Discovering statistics using spss* (3th ed.). London: Sage Publications, 2009.
37. Dost MT, Keklik İ. Sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 2014; 13:195-208.
38. Gümüş AB. Üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı: Depresif belirtiler ve umutsuzluk yönünden bir değerlendirme. *Bağımlılık Dergisi* 2015; 16:9-17.
39. Lemos VA, Antunes HKM, Baptista MN, Tufik S, Mello MT, Formigoni MLOS. Low family support perception: A 'social marker' of substance dependence? *Revista Brasileira de Psiquiatria* 2012; 34:52-59.
40. Stewart SH, Sheey SB, Comeau MN, Mushquash CJ, Collins P, Wilgenburg HV. Hopelessness and excessive drinking among aboriginal adolescents: The mediating roles of depressive symptoms and drinking to cope. *Depression Research and Treatment* 2011; 2011:1-11.
41. Jalilian F, Matin BK, Ahmadpanah M. Substance abuse among college students: Investigation the role of hopelessness. *Life Science Journal* 2014; 11:396-399.
42. Gönüllü OG, Hacıoğlu M, Tarlacı N. Ego psikolojisi ve madde bağımlılığı. *Düşünen Adam* 2002; 15:104-107.
43. Cooper ML, Shaver PR, Collins NL. Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *J Pers Soc Psychol* 1998; 74:1380-1397.
44. Bircan S, Erden G. Madde bağımlılığı: Aile ile ilgili olası risk faktörleri, algılanan ebeveyn kabul-reddi ve çocuk yetiştirme stilleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 2011; 18:211-222
45. Ledoux S, Miller P, Choquet M, Plant M. Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol Alcohol* 2002; 37, 52-60.
46. Savi F, Akboy R. Ön ergenlik dönemi davranış sorunları ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *IJRTE* 2008; 1:28-41.
47. Cömert IT, Ögel K. Madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri. *The Turkish Journal on Addictions* 2014; 1:9-40.
48. Aslan N. Tedavi ve Denetimli Serbestlik Tedbiri Altında Bulunan Bireylerin Aile Yapıları ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2012.
49. Ateş FB, Akbaş T. Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2012; 21:337-352.
50. Bjarnason T, Davidaviciene AG, Miller P, Nociar A, Pavlakis A, Stergar E. Family structure and adolescent cigarette smoking in eleven European countries. *Addiction* 2003; 98:815-824.
51. Borawski EA, Ievers-Landis CE, Lovegreen LD, Trapl ES. Parental monitoring, negotiated unsupervised time, and parental trust: The role of perceived practices in adolescent health risk behaviors. *J Adolesc Health* 2003; 33:60-70.
52. Brody GH, Forehand R. Prospective associations among family form, family processes, and adolescents' alcohol and drug use. *Behav Res Ther* 1993; 31:587-593.
53. Diamond GM, Farhat A, Al-Amor M, Elbedour S, Shelef K, Bar-Hamburger R. Drug and alcohol use among the bedouin of the negev: Prevalence and psychosocial correlates. *Addict Behav* 2008; 33:143-151.
54. Doherty EE, Green KM, Reisinger HS, Ensminger ME. Long-Term patterns of drug use among an urban African-American cohort: The role of gender and family. *J Urban Health-Bull N Y Acad Med* 2007; 85:250-267.
55. Dunn MG, Tarter RE, Mezzich AC, Vanyukov M, Kirisci L, Kirillova G. Origins and consequences of child neglect in substance abuse families. *Clin Psychol Rev* 2002; 22:1063-1090.
56. Hoffman JP. The community context of family structure and adolescent drug use. *Journal of Marriage and Family* 2002; 64:314-330.
57. McArdle P, Wiegiersma A, Gilvarry E, Kolte B, McCarthy S, Fitzgerald M, Brinkley A, Blom M, Stoeckel I, PPierolini A, Michels I, Johnson R, Quensel S. European adolescent substance use: The role of family structure function and gender. *Addiction* 2002; 97:329-336.
58. Şen M. Türkiye'de ergen profili. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi* 2011; 7:89-102.
59. Griesbach D, Amos A, Currie C. Adolescent smoking and family structure in Europa. *Soc Sci Med* 2003; 56:41-52.
60. Gau SS, Lai M, Chiu Y, Liu CT, Lee MB, Hwu HG. Individual and family correlates for cigarette smoking among Taiwanese college students. *Compr Psychiatry* 2009; 50:276-285.
61. Chedid M, Romo L, Chagnard E. Adolescents and marijuana: Links between the consumption level and family structure, cohesion and power. *Annales Medico-Psychologiques* 2009; 167: 541-543.
62. Kopak AM, Chen AC, Haas SA, Gillmore MR. The importance of family factors to protect against substance use related problems among Mexican heritage and white youth. *Drug Alcohol Depend* 2012; 124:34-41.
63. Akfert SK, Çakıcı E, Çakıcı M. Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2009; 10: 40-47.
64. Beck, AT., Steer, RA. Shaw, BF. Hopelessness in an alcohol and heroin dependent women. *Journal of Clinical Psychology*, 1984; 40, 602-606.